

Een stap terug, voor het te laat is. Bekentenissen van een halfslachtige Tweede Wereldoorlog-historicus

Marnix Beyen

De bijziendheid voorbij?

Toen ik in de tweede helft van de jaren 1990 aan mijn proefschrift over de omgang met het nationale verleden in België en Nederland werkte, voelde ik me in bepaalde opzichten een pionier. Ik probeerde namelijk een door theorie gedragen benadering van de geschiedenis binnen te brengen in een domein dat daar tot dan toe behoorlijk immuun voor was geweest: de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Dat academische historici die deze periode onderzochten zich tot dan weinig gelegen hadden gelaten om theorie, was niet zo verwonderlijk. Aangezien de lange schaduw van de oorlog nog steeds over de maatschappij viel, dienden zij in de eerste plaats licht te laten schijnen in de duisternis. De beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog was tevoren in hoge mate gestuurd geweest door de behoeften van verschillende groepen in de maatschappij. Dat gaf ruimte aan idealisering, heroïsering, verkettering en taboe – stuk voor stuk benaderingen die haaks staan op de habitus van de historica of historicus. Die wil immers, zo leren de handboeken, “zonder wrok of sympathie” – *sine ira et studio* – het verleden kennen. Daarom ook was er vanaf de jaren 1970 een lichter historici opgestaan die “uit de ban van goed en fout” wilde treden en de instrumenten van hun metier ongenadig wilden toepassen op een periode die diepe wonden had geslagen in de samenleving. Die gelukkige wending baarde vooral in de periode 1990-1995 – Nico Wouters herinnert er nog eens aan in dit themanummer – standaardwerken over onder meer de collaboratie van het VNV en Rex, de ambigue houding van Leopold III en de naoorlogse repressie¹.

In exact dezelfde periode waarin deze beweging zich voltrok, deden zich in andere provincies van de geschiedschrijving boeiende evoluties voor, die sommige oude vanzelfsprekendheden in het gedrang brachten. Geïnspireerd door postmoderne inzichten uit de filosofie en de cultuurwetenschappen werd sterker dan voorheen benadrukt dat de historische waarheid altijd ook talig geconstrueerd wordt, vanuit de culturele antropologie groeide de aandacht voor het belang van symbolische praktijken, en dat allemaal terwijl de oude nationale kaders hun vanzelfsprekendheid verloren en plaats moesten ruimen voor transnationale vergelijkingen, transfers en vervlechtingen.

De uitdaging die ik me voor mijn proefschrift stelde, was om ook de historiografie van de Tweede Wereldoorlog in België te bevruchten met deze inzichten. Daarbij was ik sterk beïnvloed door een korte, maar verrijkende passage in een literatuurwetenschappelijk project dat de Vlaamse literatuur van de Tweede Wereldoorlog naar voor schoof als een volwaardig object van discursieve en systeemtheoretische analyses. In mijn jeugdige overmoed hoopte ik op een algemener niveau de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog te verlossen van een zekere bijziendheid die ik erin meende te ontwaren, en haar tegelijk meer dan voorheen te integreren in de ruimere Europese cultuur- en maatschappijgeschiedenis van de twintigste eeuw. In plaats van in te zoomen op de oorlogshandelingen van één persoon, instelling of organisatie, koos ik ervoor om de aandacht te richten op een relatief abstracte, antropologische categorie, die ik de ‘omgang met het verleden’ noemde. Iedereen, zo was het uitgangspunt, vormt zich beelden over het verleden en laat haar of zijn situering in het heden en verwachtingen voor de toekomst daar minstens gedeeltelijk door bepalen. Ik stelde me vervolgens de vraag of en hoe die omgang met het verleden beïnvloed werd door een plotse wij-

1. Voor een uitvoerig overzicht van de titels in dit verband verwijs ik door naar het artikel van Nico Wouters in dit themanummer.

ziging van het institutionele kader, zoals die door een militaire bezetting werd veroorzaakt.

Het antwoord op die vraag zocht ik niet bij ‘de gewone burgers’ – zoiets was en is methodologisch bijzonder moeilijk – maar bij diverse actoren die ernaar streefden enig gezag te kunnen uitoefenen over de manier waarop maatschappijen hun verleden organiseerden: cultuurpolitieke ambtenaren, academische historici, archivariësen. Niet alleen hun vertogen over het verleden trachtte ik in beeld te krijgen, maar ook wijzigende institutionele kaders waarbinnen ze zich bewogen en de concrete praktijken die ze ontwikkelden (van de bewaring en verplaatsing van archieven over de publicatie van wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke teksten tot de organisatie van tentoonstellingen). Om het effect van die institutionele kaders te meten, vergeleek ik België en Nederland en betrok ik de directe voor- en naoorlog ook in mijn onderzoek.

Uit die complexe vraagstelling ontstond ook een complex boek². En ondanks de positieve ontvangst door mede-historici, werd de handelsuitgave niet meteen een verkoopsucces. Dat laatste was uiteraard ook niet de bedoeling. Historici dienen niet in te spelen op de markt, zo meende ik, maar vragen te beantwoorden die uit voortschrijdende academische inzichten voortvloeiën. Misschien was het zelfs om aan de druk van de historische markt te ontkomen dat ik na mijn proefschrift de Tweede Wereldoorlog achter me trachtte te laten en andere einders opzocht. Ik richtte me op een minder ‘populair’ domein – dat van de parlementaire geschiedenis van de late negentiende en vroege twintigste eeuw – en probeerde daarbij ook niet-klassieke benaderingen te hanteren. Aanvankelijk waren die vooral door inzichten uit de culturele antropologie geïnspireerd (en trachtte ik de codes die het parlementaire gedrag stuurden te ontcijferen), nadien werd ik meer beïnvloed door de *history from below* en de *subaltern studies* (en tracht ik vooral een stem te geven aan

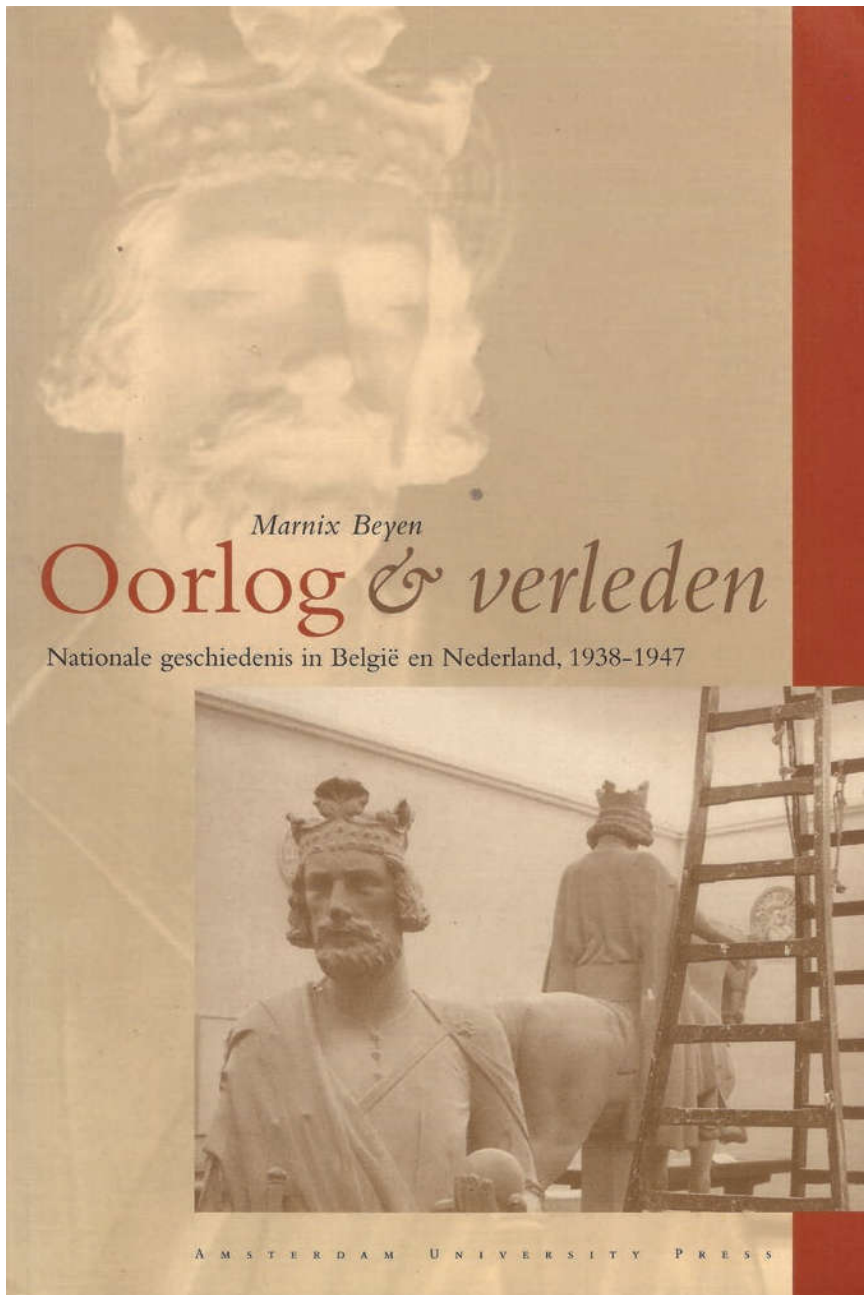
burgers die zich tot de Volksvertegenwoordigers richtten). Het is fascinerend onderzoek, dat in de luwte kan worden uitgevoerd – en waarvan ik kan hopen dat het op langere termijn een zekere relevantie zal blijken te hebben. Het gaat immers over de mechanismen die de parlementaire democratie beheersen en dus onrechtstreeks ook over de mogelijkheden om haar bij te sturen. Aan een directe vraag vanuit de bevolking voldoe ik er niet mee – en dat geeft mij als academische historicus een zekere rust en autonomie.

De wraak van de Tweede Wereldoorlog

De Tweede Wereldoorlog verlaat men echter niet zomaar. Wie zich er eenmaal als historicus/a op heeft toegelegd, wordt er ook nadien onvermijdelijk nog door achtervolgd. Door studenten die er masterscripties over willen schrijven, door collega-historici die hun eigen opinies – min of meer welwillend – naast die van jou leggen of je uitnodigen om bepaalde aspecten verder uit te diepen, maar vooral toch door maatschappelijke actoren die zelf nog met vragen zitten over hun oorlogsverleden of dat van hun ouders. Die vragen, zo blijkt telkens weer, houden zelden verband met de complexe theorieën en concepten die historici uitbouwen, maar zijn gericht op heel feitelijke kennis over daden en lotgevallen van mensen en/of organisaties. Ze worden doorgaans gedreven door een ‘ouderwetse’ nieuwsgierigheid over zwart en wit, goed en fout. En het blijkt maar al te vaak dat die vragen niet gemakkelijk te beantwoorden zijn. Meer zelfs, de mensen die deze vragen stellen reiken zelf vaak kennis aan die in academische studies niet of nauwelijks aan bod komt.

De geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog wordt, met andere woorden, door de maatschappij tot bescheidenheid gedwongen. De ironisch-afstandelijke basishouding die historici zich volgens Ernst Kossmann tijdens de laatste decennia van de twintigste eeuw waren gaan aanmeten, bleek heel moeilijk toepasbaar op een periode die zoveel mensen over de generaties heen ingrijpend

2. MARNIX BEYEN, *Oorlog en Verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947*, Amsterdam, 2002.

De cover van de handelsversie van het proefschrift van Marnix Beyen toonde de voorbereidingen voor de tentoonstelling 'Duitse grootheid' in het Brusselse eeuweestpaleis (1942). De impact van de Tweede Wereldoorlog was er niet expliciet op te zien, en dat was ook de bedoeling. De auteur wilde immers vooral het concept 'omgang met het verleden' laten zien, uitgedrukt door de combinatie van de ladder en de gipsen reproducties van middeleeuwse beelden.

heeft getekend³. Datzelfde geldt overigens ook voor andere perioden van conflict of ontwrichting – de (de)kolonisatie, de transnationale arbeidsmigratie – die vooral voor vele ‘nieuwe Belgen’ nog bepalender zijn geweest dan de Tweede Wereldoorlog. Deze groeiende erkenning dat ‘het gewicht’ van historische conflictperiodes veel meer is dan een metafoor, heeft mij althans de vraag doen stellen of ik niet een paar stappen ben overgeslagen door op de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog hetzelfde conceptuele instrumentarium los te laten dat voor andere historische perioden in zwang is. Vanzelfsprekend moet ook de geschiedenis van deze periode zorgvuldig gehistoriseerd kunnen worden, maar – zo besef ik steeds meer – dit kan niet zonder de uitzonderlijkheid van de periode en de uitzonderlijke doorwerking ervan in individuele levens, in familiegeschiedenissen en in ruimere gemeenschappen in rekening te brengen. En juist die uitzonderlijkheid dient ons – enigszins paradoxaal – terug te voeren naar de basis van ons metier. De eenvoudige vragen ‘wie’, ‘wat’, ‘waar’, ‘wanneer’ en – al heel wat moeilijker – ‘waarom’ hebben voor perioden van gewelddadig conflict en ontwrichting een grotere urgentie dan voor andere perioden – en professionele historici moeten burgers helpen om ze te beantwoorden.

Vanzelfsprekend wil ik daarmee geen pleidooi houden voor een vóór-wetenschappelijke geschiedschrijving die zich zonder meer in zwart-wit-kaders nestelt. Maar in ons (nochtans terechte) streven om te benadrukken dat de zaken complexer zijn dan men altijd had gedacht, dat de meeste mensen

in oorlogstijd zich vooral trachten aan te passen aan de gewijzigde omstandigheden, zijn we misschien toch iets te veel vergeten dat uitzonderlijk veel mensen uitzonderlijke dingen hebben gedaan. Door onze nadruk vooral op het ‘grijze’ (of veelkleurige) verleden te richten, zijn we het ouderwetse ‘zwart en ‘wit’ misschien wat te veel uit het oog verloren⁴. Ook de daden die aan die zijden van het spectrum werden verricht, waren vaak complex, in sommige gevallen zelfs dubbelzinnig, en zeker ook veranderlijk door de oorlogsjaren heen. Juist omdat zij intussen meer dan driekwart eeuw achter ons liggen, kunnen we ze nu op een manier bekijken die deze complexiteit ten volle erkent, maar die toch hun uitzonderlijkheid in rekening brengt en de maatschappij toelaat er genuanceerde morele oordelen over te vellen.

Aan de zijde van de collaboratie zijn die uitzonderlijke daden intussen behoorlijk goed onderzocht. De Jodenjagers, de Oostfronters en andere collaborateurs die zware veroordelingen hebben opgelopen, zijn het voorwerp geworden van doorgedreven onderzoek⁵. Daarnaast zijn er echter nog vele duizenden collaboratieverhalen die om onderzoek vragen en die zolang ze niet zijn opgehelderd vaak nog ergens onverteld of tot mythische properties uitgegroot rondwaren in de gezinnen van kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen – klaar om er op een gegeven ogenblik kortsluitingen te veroorzaken. Immers, zoals Ilja Leonard Pfeiffer het onlangs schreef: “Wie zich niet alles herinnert wat hij wil vergeten, loopt het risico dat hij bepaalde zaken vergeet te vergeten”⁶.

3. Zie vooral Kossmans nawoord bij *De Lage Landen, 1780-1980. Twee eeuwen België en Nederland*, dl. 2, Amsterdam: Agon, 1986, 367-386.

4. Zie CHRIS VAN DER HEIJDEN, *Grijs verleden. Nederland in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Contact, 2004. Ikzelf benadrukte de ‘veelkleurigheid’ van het oorlogsverleden behalve in mijn proefschrift onder meer ook in: “Nostalgie naar een nieuwe tijd. De Tweede Wereldoorlog en de roep van de traditie. België en Nederland, 1940-1945”, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 79, 2001, p. 465-506; “Van Brunclair tot Peleman. Cultureel onderhandelen in oorlogstijd”, in LUKAS DE VOS, YVES T’SJOEN EN LUDO STYNEN (red.), *Verbrande schrijvers. ‘Culturele’ collaboratie in Vlaanderen 1933-1953*, Gent, 2009, p. 21-38

5. ALINE SAX, *Voor Vlaanderen, volk en Führer: de motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog, 1940-1945*, Antwerpen, 2012; LIEVEN SAERENS, *De Jodenjagers van de Vlaamse SS*, Tielt: Lannoo, 2008; LIEVEN SAERENS, *Haat is een deugd. Het credo van de Jodenjagers*, Tielt, 2017; FRANK SEBERECHTS, *Drang naar het Oosten. Vlaamse soldaten aan het Oostfront*, Antwerpen, 2018.

6. ILJA LEONARD PFEIFFER, *Grand Hotel Europa*, Amsterdam-Antwerpen, 2018, p. 19.

Het succes van de reeks “De kinderen van de collaboratie” heeft getoond hoeveel nood er nog bestaat aan dit soort onderzoek. Voor historici die het ruimere fenomeen van de collaboratie proberen te begrijpen bevatte de reeks misschien niet veel nieuwe informatie, maar omgekeerd heeft de aandacht die vanuit de academische wereld aan deze verhalen werd besteed onmiskenbaar een catharsis teweeg gebracht in vele huiskamers. Dat op zich lijkt me al een bijzonder goede motivatie om aan historisch onderzoek te doen.

In die zin was het jammer dat het geen ervaren historica/us was die met de broers Hein en Toon Van den Brempt verder op zoek ging naar hun familieverhaal, maar wel de schrijfster Kristien Hemmerechts, die net iets te veel met haar onwetendheid koketteert⁷. Zelfs dan komt uit deze samenwerking een verbluffende familiegeschiedenis te voorschijn waar ook professionele historici nog veel van kunnen leren. Toch kan men zich niet van de indruk ontdoen dat historici die met de relevante literatuur vertrouwd waren hier nog zoveel meer van hadden kunnen maken. Aan hen/ons om deze handschoenen op te nemen en met andere kinderen van de collaboratie op stap te gaan.

Nog veel meer werk valt te verrichten aan de zijde van het verzet, vooral in Vlaanderen. Anders dan de gewezen collaborateurs beschikte het verzet er na de oorlog niet over een machtige spreekbuis in de Vlaamsgezinde intellectuele elite. Uit vrees de splijtende politieke verdeeldheid nog verder uit te vergroten toonde ook de Belgische overheid zich geen enthousiaste promotor van de herinnering aan het verzet – dat overigens ook zelf heel gefragmenteerd was. Al deze contextfactoren zorgden ervoor dat verzetsstrijders en hun erfgenamen zich verrassend vaak in stilte hebben gehuld. Die werd mee gevoed door gevoelens van schaamte over de slachtoffers die rechtstreeks of onrechtstreeks waren gevallen bij verzetsacties.

Absoluut was de stilte natuurlijk niet, en in louter kwantitatieve termen werd zelfs veel over het verzet geschreven. Sommige mensen uit het verzet schreven hun herinneringen neer of publiceerden documenten, sommige kinderen van verzetsstrijders stortten zich op bronnenonderzoek over de periode. Deze geschriften werden echter vaak in persoonlijk beheer gepubliceerd, kenden weinig publieke weerklank, en werden ook nauwelijks door de gevestigde historiografie opgepikt. Zelf hebben academische historici in Vlaanderen tot voor kort ook weinig inspanningen geleverd om die stilte te doorbreken, om stem te geven aan deze groep die verrassend stemloos bleef.

Helemaal onbegrijpelijk was dat niet. De intellectuele elites die de collaboratie leidden en legitimeerden, hebben massaal veel teksten nagelaten – zowel uit de bezetting zelf als uit de naoorlogse periode - en voor historici die zelf tot die elites behoren, vormen die teksten een fascinerend en onuitputtelijk studieobject. Ze lijken hen een rechtstreekse toegang te bieden tot een gedachte-wereld waarvoor zij doorgaans weinig begrip kunnen opbrengen maar die in verschillende gradaties wel grote delen van Vlaanderens intelligentsia in de ban heeft gehouden. Het verzet daarentegen heeft relatief weinig teksten voortgebracht. De sluikbladen zijn beknopt en efemeer, met bovendien nog eens anonieme auteurs. In de erkenningsdossiers komen nauwelijks uitvoerige motivaties voor het verzetsengagement voor en ook de naoorlogse publicaties van de verzetsorganisaties zijn eerder gefragmenteerd en marginaal. Het reconstrueren van de praktijken en vertogen van het verzet is met andere woorden gedoemd om moeizamer te verlopen – en dat terwijl het te verwachten resultaat ook minder tot de verbeelding spreekt. Wie het verzet bestudeert, verwacht immers voorlopers en verdedigers te vinden van een democratisch gedachtegoed waarover vandaag min of meer een consensus bestaat. De exploratie van het verzet dient zich

7. KRISTIEN HEMMERECHTS, *Het verdriet van Vlaanderen. Op stap met Hein en Toon, tweeling van de collaboratie*, Amsterdam, 2019. Mijn appreciatie van dit boek geef ik meer uitvoerig weer in: “(On)gemakkelijke (on)waarheden”, in *Knack.be*, 15 mei 2019.

met andere woorden minder dan die van de collaboratie aan als een reis naar een vreemd land die de geschiedschrijving juist zo aantrekkelijk maakt. De reis naar het land van het verzet daarentegen kan ofwel tot herkenning, ofwel tot ontuchtering leiden. Dat laatste kan zich meer bepaald voordoen wanneer toch zou blijken dat de onderzochte verzetstrijders zich weinig om de parlementaire democratie gelegen lieten, vooroorlogse rekeningen hebben vereffend en/of pas in het verzet zijn gegaan op het ogenblik dat de nederlaag van de Asmogendheden definitief vaststond. Terwijl soortgelijke vaststellingen bij de studie van de collaboratie gretig kunnen worden aangewend voor vormen van *debunking history*, is men bij de studie van het verzet lange tijd eerder geneigd geweest deze ongemakkelijke waarheden uit de weg te gaan. Misschien was ook dat één van de redenen waarom academische historici de studie van het verzet zo vaak links hebben laten liggen – en waarom er in de maatschappij zo weinig vraag naar dergelijke studies leek te bestaan?

Vandaag lijken veel van deze drempels verdwenen te zijn om ook de academische studie van het verzet aan te vatten. Ten eerste bestaat vandaag binnen de geschiedschrijving een sterke drang om ook een stem te geven aan historische actoren die hun stem zelf niet op het publieke forum lieten of konden laten weerklinken, en wordt gezocht naar manieren om het tekort aan gepubliceerde bronnen te compenseren door een intelligente behandeling van andere bronnen. Ten tweede wordt onder academische historici steeds meer afstand genomen van simplistische modellen die voor- en tegenstanders van de democratie rechtlijnig tegenover elkaar plaatsen. Democratie wordt beschouwd als een *“essentially contested*

concept”, waarvan de oorsprong niet berust op de strijd van verlichte geesten tegen de krachten van de duisternis⁸. Zelfs indien zou blijken dat bepaalde onderzochte verzetsmensen niet recht in onze democratische leer waren, dient men hen daarom niet beschroomd opnieuw in de schaduw van de geschiedenis te plaatsen. Waar het begrip ‘democratie’ zich steeds moeilijker laat omschrijven, daar zijn de gruwelen van het nationaalsocialistische regime – en van het concrete bezettingsregime in België – de voorbije decennia steeds duidelijker aan het licht gekomen. Wie zijn of haar leven in gevaar heeft gebracht omdat hij of zij dit regime niet aanvaardde, verdient daarvoor een plaats in de publieke herinnering. En voor historici is een plaats weggelegd om hen die plaats te bezorgen.

Terug naar de bijziendheid ?

Betekent dit dan dat historici opnieuw vertellers van heldenverhalen moeten worden, een rol die hen tijdens de romantiek door mensen als Thomas Carlyle gretig werd toebedeeld⁹? Vanzelfsprekend niet. Terecht wordt er telkens opnieuw op gewezen dat historici niet in de eerste plaats moeten bijdragen tot de uitbouw of het onderwijzen van collectieve herinneringen, maar wel tot een correct en kritisch begrip van het verleden¹⁰. Toch moeten zij in een kritische dialoog met de publieke herinnering treden, en eventuele scheeftrekkingen die zich daarin voordoen aankaarten en helpen rechtzetten. Dit kan wel degelijk betekenen dat zij publieke aandacht vragen voor individuen of groepen die uit die herinnering zijn verdwenen. Zo lang deze worden vergeten kan men zelfs niet beginnen aan pogingen om hun acties in hun historische context te begrijpen. Wanneer het gaat om mensen die hun

8. Zie onder meer: FRANK CUNNINGHAM, *Theories of Democracy. A Critical Introduction*, Londen/New York, 2012.

9. THOMAS CARLYLE, *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*, Londen, 1908.

10. Zie in dat verband de vaak geciteerde oproep van meer dan honderd Belgische historici, die tegelijk in Nederlands- en Franstalige kranten verscheen: “Geschiedenis is meer dan herinneren”, in *De Standaard*, 25 januari 2006; “Het verschil tussen herinnering en geschiedenis”, in *De Morgen*, 25 januari 2006; “Pléthore de mémoire: quand l’État se mêle d’histoire...”, in *Le Soir*, 25 januari 2006. Zie ook: PIETER LAGROU, “Welke pedagogische waarde toekennen aan de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog?”, *Driemaandelijks tijdschrift van de Auschwitz-stichting*, 93, oktober-december 2006, 63-84, en recent nog: NICO WOUTERS, “De herdenkingen aan WOII: meer geschiedenis, minder herinnering”, <https://www.belgiumwwii.be/nl/blog/de-herdenkingen-aan-wo-ii-meer-geschiedenis-minder-herinnering.html>.

leven in gevaar hebben gebracht door zich tegen een onmenselijk regime te verzetten, moeten historici er niet voor terugdeinzen positief bij te dragen aan herdenkingsactiviteiten en kunnen ze zelfs meehelpen aan de constructie van de (al dan niet materiële) monumenten die deze verzetsmensen nooit hebben gekregen. Vanzelfsprekend gelden daarbij een aantal belangrijke voorwaarden: ze mogen zich niet laten leiden door de commemoratieve agenda van de overheid of de markt, ze dienen zich ervoor te hoeden de verzetsmensen naar hun eigen ideaalbeelden te boetsen of uit te vergroten tot bovenmenselijke helden en oog te blijven hebben voor alle – ook minder gemakkelijke – aspecten van hun keuzes, en ze dienen de verzetsactiviteiten altijd in de ruimere oorlogscontext te situeren. Indien historici deze voorwaarden respecteren, kunnen ze met dergelijke herdenkingsactiviteiten bijdragen tot een meer evenwichtige – en correctere – beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog.

Om tot zo'n 'historiserend herdenken' (of herdenkend historiseren) te komen zullen academische historici de samenwerking moeten aangaan met hun niet-professionele collega's die de voorbije decennia heel veel kennis en expertise hebben opgebouwd. Zij zullen ook in gesprek moeten blijven gaan met overlevenden en vooral nabestaanden van de verzetsmensen – of deze nu al dan niet de oorlogsperiode zelf als kind hebben beleefd. Gelukkig is dit de voorbije jaren effectief op vrij grote schaal gebeurd door studenten van de Universiteit Gent en krijgt dit initiatief ook navolging ter voorbereiding van de canvas-reeks *Kinderen van het verzet*. Net zoals bij de (klein) kinderen van de collaboratie blijkt ook bij deze (klein)kinderen van het verzet vandaag een grote bereidheid te bestaan om met een genuanceerde blik naar het verleden van de Tweede Wereldoorlog te kijken. Zij worden immers doorgaans niet gedreven door de wil om gelijk te krijgen van de geschiedenis, maar wel om te weten, en te begrijpen. Terwijl de direct betrokken actoren het onpartijdige onderzoek vaak in de weg stonden, is deze jongere generatie er vooral een bondgenoot van. Bovendien wijzen contacten met hen vaak in de

richting van voorheen onvermoede documenten, die samen met het onontgonnen materiaal van de gespecialiseerde archiefinstellingen kunnen en moeten worden geëxploreerd. Dat uitgerekend nu ook archieven opengaan die al te lang gesloten zijn gebleven (zoals Nico Wouters in zijn artikel benadrukt), maakt dat we een spannende periode van hernieuwde intense kennisvergarig beleven.

Samen met overlevenden, nabestaanden en niet-professionele historici investeren in die kennisvergarig is dringend, vanuit zowel wetenschappelijk als maatschappelijk standpunt. Dit geldt niet alleen voor de zijde van het verzet, maar ook voor die van de collaboratie en eigenlijk van iedereen voor wie de Tweede Wereldoorlog een tastbare realiteit is geweest. Wetenschappelijk kan een dergelijke samenwerking tussen academische en niet-academische 'historische beeldvormers' helpen blinde vlekken in de bestaande kennis over de Tweede Wereldoorlog weg te werken, maatschappelijk kan zij families in staat stellen het verleden te rusten te leggen en bijdragen tot de genezing van zeurende maatschappelijke wonden. Daarvan ben ik recent meer dan ooit overtuigd geraakt nadat een druk bijgewoonde lezing die ik in mijn eigen dorp (Wijgmaal, bij Leuven) over het lokale verzet had gehouden, uitmondde in een intense uitwisseling van verhalen, ervaringen en emoties – en hopelijk het begin bleek te zijn van een meer structureel proces van historische kruisbestuiving.

Aan een dergelijke samenwerking is op dit ogenblik volgens mij een acutere nood dan aan discussies met internationale vakgenoten over de begrippenkaders die we nodig hebben om oorlogservaringen en –mentaliteiten te duiden, over transnationale vergelijkingen en transfers, over de vele aspecten van het menselijk bestaan die niet eigen waren aan de oorlog maar er ongetwijfeld wel de impact van ondergingen (consumptie, seksualiteit, emoties, geloof,...). Die discussies zijn belangrijk en relevant, maar zij moeten gevoed worden door massa's kennis over concrete (en per definitie lokale) praktijken, ambities en idealen van concrete mensen in concrete

situaties. Die kennis moeten we bijeenprokkel en zolang de Tweede Wereldoorlog nog tot het communicatieve geheugen behoort. Volgens Jan Assmann en Aleida Bornkamm, het echtpaar egyptologen dat het begrip heeft gemunt, beslaat

dat communicatieve geheugen een periode van zo'n tachtig tot maximaal honderd jaar¹¹. De volgende kwarteeuw is, met andere woorden, cruciaal. Laten we gedurende die periode gerust nog een beetje bijziend zijn.

Marnix Beyen is hoogleraar aan de Universiteit van Antwerpen en lid van Power in History, het centrum voor politieke geschiedenis. Centraal in zijn onderzoek staan processen van politieke en culturele representatie in West-Europa tijdens de negentiende en twintigste eeuw.

11. JAN ASSMANN, "Cultural and Communicative Memory", in ASTRID ERLI EN ANSGAR NÜNNING (eds.), *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlijn: Walter de Gruyter, p. 109-118.